

Denk bij natuurherstel aan cultuur en historische dynamiek

Bij het herstel en beheer van natuur wordt vaak te beperkt naar één referentiebeeld uit een verleden gekeken, stelt Harm Piek, oud-ecoloog van Natuurmonumenten. "Er moet meer oog komen voor cultuurhistorie en dynamiek."

Tekst: **Harm Piek**

Vijftien jaar geleden is in Dwarsgracht-Zuid de Stichting Naobers van Zudert opgericht, om het cultuurhistorisch waardevolle landschap bij de dorpen Dwarsgracht en Jonen in het Nationaal Park Weerribben-Wieden te herstellen. Daar worden sindsdien bloemrijke hooilanden, rietlanden en hakhout op een traditionele manier beheerd, met kennis van en aandacht voor de vroegere landschapsdynamiek. Het doel van 'de naobers' is niet alleen een museaal landschap te herstellen, maar vooral ook de dynamiek van dit cultuurlandschap.

Historisch geografen en cultuurhistorici weten de historisch waardevolle landschappen in Nederland heel goed te duiden en te beschrijven in prachtige boeken, zoals recentelijk over de Drentse Aa, Westerwolde en het Vechtdal.

Zelf deed ik onderzoek naar de landschapsgeschiedenis van een deel van het Nationaal Park Weerribben-Wieden. Bij veendorpen als Dwarsgracht en Jonen was juist veel dynamiek in het landschap en daarmee ook in de natuur. Van de Middeleeuwen tot het midden van de twintigste eeuw ontwikkelde dit gebied zich van hoogveenlandschap met veenstroompjes en kleine rivieren naar respectievelijk extensief beweid veenland, veenakkers, petgaten en meren met open water, rietlanden, trilvenen, schraalgrasland,

veenmosrietland, moerasbos en moerasheide. Bij de dorpen lagen bloemrijke, bemeste hooilanden, drassige weilanden, hakhout en boerentuintjes. Deze landschapselementen ontstonden door zowel natuurlijke als cultuurhistorische processen als – onder meer – verzuring, veenvorming, lichte ontwatering, begrazing, maaaien, uitgraven ten behoeve van turfwinning, verlanding, oevererosie door golfslag, uitbaggeren van sloten, bevoeiing van rietlanden, ophogen met drijvende kraggen oftewel heven, maaaien voor hooiwinning, riettoegst, hakhoutbeheer, eendenvangst en visserij.

Het streven van de naobers lijkt een unicum in de wereld van beheer en herstel van natuur en historisch landschap. Bij terreinbeheerders ontbreekt vaak de kennis van de landschapsdynamiek gedurende de laatste eeuwen. Een doorgaans recente fase uit de historie staat steeds centraal en is leidend bij het beheer en herstel. Vaak betreft het ook nog eens natuurtypen en landschapselementen waar nu alleen nog snippers van aanwezig zijn.

Een goed voorbeeld is het beheer van de Nederlandse heideterreinen. Daar houden terreinbeheerders nu liefst vast aan een systeem met begrazing door schapen, waarbij de geliefde paarse hei centraal staat. Maar tot de zeventiende eeuw werden veel van deze gebieden niet door schapen, maar door runderen begraaasd. Die creëerden veel meer variatie, met naast hei ook heischrale graslanden, stuifzanden en stukjes bos. Mede onder druk van 'Brussel' is die historische variatie nu naar de achtergrond gedreven. Een specifiek stuk natuur dient beschermd te worden en variatie of dynamiek uit het verleden lijken taboe.

Oude dynamiek toelaten

Beheerders van natuurorganisaties richten zich vrijwel nooit op het herstel van het vroegere oude landschap met bijbehorende dynamiek. Modern 'herstelbeheer' houdt in dat bijvoorbeeld bos en bomen in toom worden gehouden om heide, stuifzand en riet-

1 Weerribben.
(Foto: Koos Dijksterhuis)

cultuur te behouden. De enige dynamiek die in dit soort landschappen hier en daar nog wordt gestimuleerd is verlanding, door nieuwe petgaten uit te graven. Waarom zou je niet ook de oude dynamiek van erosie in laagveenmoerassen weer toelaten? De bomen die in laagveenmeren, maar ook langs de oevers van de Zuiderzee of het Haarlemmermeer in het water terechtkwamen, boden een geweldig habitat voor waterleven. Een terugkeer van die dynamiek zou ook spectaculaire vissoorten als de meerval en kwabaal ten goede komen. Door dode bomen in oevernatuur toe te staan of aan te brengen, kan je op een goede en goedkope manier natuur terugkrijgen die nu met veel moeite en geld via een project als Markerwadden wordt gestimuleerd.

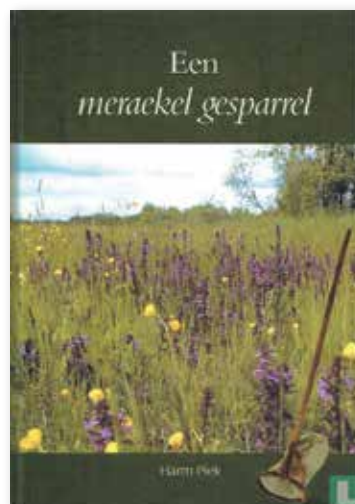
Bij natuurherstel gaat nu ook veel cultuurhistorie verloren. Omdat terreineigenaren en natuurbeheerders zich onder druk van Natura 2000 bij het landschap- en natuurherstel alleen op de ecologisch meest waardevolle natuurtypen richten, vallen de meer cultuurrijke natuurlandschappen bij dorpen als Dwarsgracht en Jonen buiten het natuur- en landschapsherstel. Het 'vaarlandschap' rond die dorpen wordt bijvoorbeeld niet meegenomen in de herstelplannen en dus ook nauwelijks aangekocht. Maar de dorpsnatuur en het dorpslandschap zijn minstens zo waardevol voor biodiversiteit en belevingswaarde. Deze werden door de vroegere gebruikers beheerd, maar die zijn nu grotendeels verdwenen. De nieuwe eigenaren zijn vaak bezitters van vakantiehuisjes die zich over het algemeen niet bezighouden met natuur- en landschapsbeheer buiten hun erven.

Natuuramnesie

In zijn recent verschenen proefschrift stelt bioloog Marc Argeloo dat veel oude landschappen in stilte zijn verdwenen of verarmd, omdat we de dynamiek in deze landschappen niet meer of onvoldoende kennen en deze ook niet in herstelplannen meenemen. Hij noemt dit gebrek aan historisch besef 'natuuramnesie': een 'ziekte' van de jongere generatie natuurherstellers die de biodiversiteit en dynamiek van voorgaande eeuwen niet of onvoldoende kennen.

Met Argeloo wil ik er dan ook voor pleiten om bij het herstel van natuur en landschap van oude cultuurlandschappen óók de daarbij horende natuurlijke dynamiek te herstellen, zoals die in voorgaande eeuwen aanwezig was. Sta hier en daar weer erosie toe in het laagveen en op oevers van beken en laat runderen op sommige plekken de hei begrazen. Het kan een grotere diversiteit van natuur en landschap betekenen.

In meer natuurlijke landschappen, zoals langs de rivieren, is dynamiek in de vorm van overstroming en terugzetten van successie gelukkig al een onderdeel van het beheer. Maar ook cultuurlandschappen als zandlandschappen met heide, stuifzand, essen, hakhout, oude naaldbossen, heischrale graslanden, komgronden en overlaatgebieden zouden hun eigen en historische landschapsdynamiek, bijvoorbeeld door terugkeer van de bijbehorende cultuurhistorische processen, weer terug moeten krijgen. In het boek *Een meraekel gesparrel* heb ik dat pleidooi voor het landschap rond het Nationaal Park Weerribben – Wieden historisch onderbouwd. ■

Een meraekel gesparrel. Dwarsgracht en Jonen: een biografie en historische geografie van twee bijzondere waterstreekdorpen

Harm Piek

Uitgave Stichting Naobers van Zudert – Dwarsgracht
Verkrijgbaar bij genoemde stichting en het lokale
bezoekerscentrum van Natuurmonumenten